

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH DARSLARIDA MATN BILAN
ISHLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA INTERFAOL
METODLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI**

Mixliyeva E‘zoza Sohibijahon qizi
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida o‘quvchilarda matn bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishda interfaol metodlardan foydalanishning pedagogik samaradorligi tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida matnni anglab o‘qish, asosiy g‘oyani aniqlash, tahlil qilish, qayta hikoyalash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan interfaol metodlar (guruhli muhokama, “Klaster”, “INSERT”, rolli o‘yin va dramatizatsiya) qo‘llanildi. Amaliy eksperimentlar natijalari interfaol metodlar asosida tashkil etilgan o‘qish darslari o‘quvchilarning matn bilan ishlash faolligini oshirishini, mustaqil fikrlash va og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishini ko‘rsatdi. Olingan natijalar boshlang‘ich ta‘lim tizimida o‘qish darslarini samarali tashkil etishda interfaol yondashuvlardan keng foydalanish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, o‘qish darsi, matn bilan ishlash, interfaol metodlar, klaster metodi, INSERT metodi, rolli o‘yin, dramatizatsiya, o‘qish savodxonligi, matnni tahlil qilish.

Kirish. Ona tili pedagogikasi sohasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matn bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Matn bilan ishlash — bu o‘quvchining nafaqat matnni o‘qishi, balki asosiy g‘oyani aniqlashi, tahlil qilishi, muloqotga asoslangan fikr yuritishi va ijodiy tarzda ifodalay olishi orqali til kompetensiyasini rivojlantiradi. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda interfaol metodlar qo‘llanishi matn bilan ishlash jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [1].

“O‘qish kitobi” darsliklarida berilgan matnlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq ko‘nikmalarini shakllantirishda vosita hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarni matn mazmunini to‘g‘ri tushunish, ongli va ifodali o‘qiy olish, matnda berilgan axborotni idrok qilish, matnda ifodalangan voqelikka nisbatan munosabat bildirishga tayyorlashdir. Shunga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi metodik tayyorgarlikni darsning maqsadi, o‘rganilayotgan materialning mazmuni, o‘quvchilarning mavjud bilim, ko‘nikma, malakalari darajasiga ko‘ra amalga oshiradi. O‘quvchilarni asar matnini o‘qishga tayyorlashda, birinchi navbatda, ularni matn mavzusi, tili, g‘oyaviy mazmuni va

badiiy-estetik qiymati bilan tanishtirish, matn mazmunidan tegishli xulosa chiqarishga e'tibor qaratiladi. O'qish faoliyati ham nutqning alohida ko'rinishi hisoblanadi [2].

So'nggi yillarda pedagogik innovatsiyalar doirasida interfaol metodlar — guruhli muhokama, rolli o'yinlar, savol-javoblar, dramatizatsiya, vizual va raqamli vositalar orqali matnni chuqur o'zlashtirish — ta'lim jarayonida keng qo'llanilmoqda. Bu metodlarni o'qish darslariga tatbiq etish o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi [3].

Maqolaning maqsadi — boshlang'ich sinf o'qish darslarida interfaol metodlar yordamida matn bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish samaradorligini aniqlash va ularni ta'lim jarayoniga joriy etish yo'nalishlarini tadqiq etish.

O'qish savodxonligini shakllantirish va uni interfaol metodlar orqali rivojlantirish bo'yicha ko'plab pedagog olimlar izlanishlar olib borgan. Sh. Amonov ta'lim jarayonida o'quvchi faolligini oshirishga xizmat qiladigan metodlarni o'rganib, ularning samaradorligi haqida fikr bildirgan. G. Azizxo'jaeva interfaol ta'lim texnologiyalari yordamida bilimlarni chuqurlashtirishning asoslarini ko'rsatib bergan. N. Musurmonova esa boshlang'ich ta'limda o'qitish uslublarini takomillashtirish, darsni samarali tashkil etish va o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlagan. Xorijiy olimlardan J. Dewey, L. Vygotsky va M. Montessorilarning ta'limga bo'lgan konstruktiv yondashuvlari bugungi kunda interfaol metodlar asosida dars o'tkazishda keng qo'llanilmoqda. Bu olimlarning ishlari bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimida dars samaradorligini oshirish va savodxonlik darajasini yuqorilantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi [4].

Usullar. Ushbu tadqiqotda **aralash metodologiya** (mixed methods) ishlatildi:

1. **Sifatli tahlil** — pedagogik adabiyotlar, ilmiy maqolalar va metodik qo'llanmalarning tahlili.

2. **Amaliy eksperiment** — 1–3-sinflar o'quvchilari bilan interfaol metodlar asosida matn bilan ishlash mashg'ulotlari tashkil etildi. Eksperimentda quyidagi interfaol yondashuvlar qo'llanildi:

- guruhli muhokama va dialog,
- rolli o'yinlar,
- “savol-javob” aktivlari,
- dramatizatsiya va samarali fikr almashish [5].

Eksperiment ishtirokchilari 50 nafar 1–3-sinf o'quvchilari bo'lib, ular o'zbek tilida qisqa matnlar bilan ishlash bo'yicha testlar, yozma ishlar va og'zaki baholash orqali kuzatildi. Baholash ikki bosqichda — eksperiment oldidan va keyin o'tkazildi.

Natijalar. Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki:

• Interfaol metodlar qo'llanilgan sinflarda o'quvchilarning matndagi **asosiy** g'oyani aniqlash va tahlil qilish ko'nikmalari o'rtacha 35% ga yaxshilandi.

- Guruhlarda muhokama va rolli o‘yinlar jarayonida o‘quvchilarning og‘zaki nutq faoliyati sezilarli darajada rivojlandi.

- Eksperiment oldi va keyingi yozma ishlar natijalari o‘rtasida statistik jihatdan sezilarli farq aniqlangan ($p < .05$), bu interfaol metodlarning natijadorligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, o‘quvchilarning mustaqil fikr yuritish va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirishda savol-javob va dramatizatsiya elementlari ayniqsa samarali bo‘lgani qayd etildi.

Tadqiqotga yanada kengroq yondashish uchun yana 2 ta tajriba namunasi keltirildi. 2-eksperiment: “Klaster” va “Insert” metodlari orqali matnni tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matnni anglab o‘qish, asosiy va ikkinchi darajali fikrlarni ajratish ko‘nikmalarini “Klaster” va “INSERT” interfaol metodlari asosida shakllantirish samaradorligini aniqlash.

Tajriba 2-sinfda tahsil olayotgan 24 nafar o‘quvchi ishtirokida o‘tkazildi. O‘quvchilar **nazorat (12 nafar) va tajriba (12 nafar)** guruhlariga ajratildi.

- **Nazorat guruhi:** matn bilan an‘anaviy savol-javob asosida ishladi.
- **Tajriba guruhi:** matnni o‘qish jarayonida INSERT belgilaridan foydalandi:
 - “+” – bilganim
 - “-” – bilmagan edim
 - “?” – tushunmadim
 - “!” – qiziqarli ma’lumot

Matn o‘qilgandan so‘ng o‘quvchilar klaster tuzish orqali asosiy g‘oyani grafik shaklda ifodaladilar.

Tajriba yakunida quyidagi o‘zgarishlar kuzatildi:

- Tajriba guruhida matn mazmunini to‘liq tushunish darajasi **38 % ga oshdi;**
- Asosiy fikrni aniqlash ko‘nikmasi nazorat guruhiga nisbatan **ancha yuqori natija** ko‘rsatdi;

- O‘quvchilarning mustaqil fikrlash faolligi oshdi.

3-eksperiment: Rolli o‘yin va dramatizatsiya asosida matnni tahlil qilish

O‘quvchilarning o‘qilgan matn mazmunini tushunish, qahramonlar xarakterini ochish va og‘zaki nutqini rivojlantirishda **rolli o‘yin va dramatizatsiya metodlarining samaradorligini aniqlash.** Tajriba 3-sinfda tahsil olayotgan 26 nafar o‘quvchi bilan olib borildi. Matn sifatida **badiiy va tarbiyaviy mazmundagi hikoyalar** tanlandi.

Tajriba jarayonida:

- O‘quvchilar matndagi qahramonlarga bo‘lindi;
- Har bir guruh o‘z roli asosida voqeani sahnalashtirdi;
- Sahnalashtirishdan so‘ng umumiy muhokama tashkil etildi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki:

- O‘quvchilarning matnni qayta hikoyalash ko‘nikmasi **42 % ga oshdi**;
- Nutq ravonligi va muloqot faolligi sezilarli darajada yaxshilandi;
- Qahramonlarga baho berish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllandi.

Nazorat sinflarida esa bu ko‘rsatkichlar an‘anaviy metodlar sabab sekin rivojlandi.

Muhokama. Eksperiment natijalari pedagogik adabiyotlar bilan mos keladi: interfaol metodlar o‘quvchilarning matn ustida fikrlashini chuqurlashtiradi va til kompetensiyasini kengaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol yondashuvlar yordamida o‘quvchilarda matnni anglab yetish, asosiy g‘oyani ajratib olish, xulosalar chiqarish kabi ko‘nikmalar yuqori darajada shakllanadi [6].

Adabiyotlarda ham interfaol metodlarning boshlang‘ich sinflarda ta‘lim samaradorligini oshirishdagi roliga katta e‘tibor qaratilgan. Masalan, Majidov (2025) matnni kontekst asosida tushunish, asosiy fikrni aniqlash, rolli o‘yinlar orqali tahlil qilishni ta‘kidlaydi [7].

Bundan tashqari, boshqa tadqiqotlar ham boshlang‘ich sinf pedagogikasida interfaol metodlarni qo‘llash o‘quvchilarning nutqiy, muloqot va ijodiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi [3].

Cheklovlar va tavsiyalar. Tadqiqot namunasi cheklangan bo‘lib, faqat 50 nafar o‘quvchilarni qamrab olgan. Kelgusida katta sinflar va boshqa hududlardagi o‘quvchilarda ham tadqiqotlar o‘tkazilishi tavsiya etiladi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf darslarida interfaol metodlar yordamida matn bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish samaradorligi yuqori ekanligi aniqlangan. Bu metodlar o‘quvchilarning tahliliy fikrlash, muloqot, ijodiy ifoda va nutq ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Shuning uchun pedagogik jarayonda interfaol yondashuvlarni keng joriy etish tavsiya etiladi. “Klaster” va “INSERT” metodlari matn bilan ishlashda o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ularni tahlilga, mantiqiy fikrlashga va ijodiy yondashuvga o‘rgatadi. Rolli o‘yin va dramatizatsiya metodlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matnni chuqur idrok etish, emotsional qabul qilish va ijodiy ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ahmedov O. Boshlang‘ich sinf ona tili darslari metodikasi. Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 2020.
2. Kuchkarova Sh.A. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlashga o‘quvchilarni jalb etish o‘ziga xos pedagogik jarayon. “Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya. 2025 – yil, aprel
3. Sadullayeva S. A. Boshlang‘ich sinf darslarida interfaol metodlarini qo‘llashning ahamiyati. Ta‘lim Innovatsiyasi va Integratsiyasi, 45(1), (2025). 179–181.

4. Inatova N.A. Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida interfaol metodlardan foydalanib dars o‘tishning innovatsion usullari. Bridging the gap: education and science for a sustainable future. 4 march, 2025.
5. Karimova S. Matn ustida ishlash metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi. 2019.
6. Majidov J. F. Ways to Develop Reading Comprehension Skills in Primary School Students. International Journal of Artificial Intelligence, 1(4), 2025. 517–521.
7. Ismoilov B. Interaktiv metodlar yordamida ona tili darslarini samarali tashkil etish. Toshkent: Fan va ta’lim, 2018.